

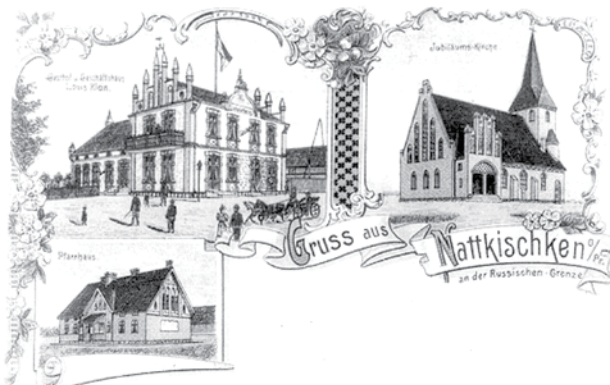
Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio istorijos (IV)

Dr. Martynas PURVINAS,
Kaunas

Šio ciklo straipsniuose toliau publikuojamos šiki šiol Lietuvoje neskelbtos žinios apie buvusio ilgaamžio pasienio nuošalias vietas. Kai kurias iš jų trumpai paminėjau „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ I, II, III tomuose. Tos vietos nuosekliai nebuvo aprašytos ir vokiškuose leidiniuose, tad pabirus duomenis apie tą lietuvininkų krašto ruožą man pačiam teko rankioti iš įvairiausių šaltinių. Man labiau rūpėjo senųjų lietuvininkų gyvenimai, kiti galės paminėti ten gyvenusius negausius svetimtaučius ir jų likimus.

Į vakarus nuo jau aprašytų Kulmenų apylinkių beveik iki šiandien žinomų Katyčių tūkstantmečius tęsėsi pietų link žemėjusi lyguma, iš kurios ištekėjo Eisros ir Kamonos (Vartės) upeliai, kurių vandenys galop pasiekdavo Gėgės ir Rusnės upes. Kažkada ten žėlė senovinės girios, kai kur apsistodavo seniausieji šio krašto gyventojai, savo stovyklavietėms surasdami

Lietuvininko H. Stepaičio leidyklos Nattkiškiuose XX a. pr. išleistas dailus atvirukas „Linkėjimai iš Nattkiškių“. Jame nupiešti svarbiausieji bažnytkaimio pastatai: puošnūs L. Kleino „rūmai“ prie turgaus aikštės (viešbutis su užėiga ir kt.), naujoji evangelikų liuteronų bažnyčia, klebonija (vaizdelis apačioje).

ILIUSTR. IŠ DR. MARTYNO PURVINO ASMENINIO ARCHYVO

patogesnes vietas šalia upelių. Pirmuosius medžiotojus ir gamtos gėrybių rinkėjus vėliau keitė gyvulių augintojai, taip pat ieškoję tinkamų girdyklų savo bandoms. Gal prieš penketą tūkstantmečių (daug vėliau nei palankesnio klimato kraštuose) kraštą tyrinėjo pirmieji žemdirbiai, ieškodavę derlingesnių plotelių saviems pasėliams ir patogesnių vietų savo kuklioms sodybėlėms. Spėjama, kad nuo seno galėjo būti apsistojama aukštoje kalvoje dešiniajame Eisros aukštupio krante (vėliau vadintoje Nattkiškių kalva). Deja, iš senovinių medinių trobelių ir pašiurių po kelių tūkstantmečių telikdavo beveik neįžvelgiami puvesiai, dažniausiai pražūdavę vėlesniems gyventojams ariant laukus ar kasant pamatus saviems trobesiams. Taip iki šiol mažai kas težinoma apie senesnių laikų gyvenimus, kažkada tose apylinkėse buvusias gyvenvietes ir sodybas.

Prieš tūkstantmetį tuose plotuose ties Nemuno žemupiu gyveno skalvių gentis, veikiausiai turėjusi daug savų kaimų ir tūkstančius žemdirbių sodybų. Deja, patys senieji baltai nepaliko savų rašytinių dokumentų ir gausesnių savo egzistencijos pėdsakų. Juos trumpai paminėdavo XIII a. antroje pusėje į kraštą pradėję brautis kryžiuočiai (Vokiečių karinis ordinas). Iki 1422 m. Melno taikos užsitęsęs kovoms su žemaičiais ir lietuviais, didžiuliai plotai buvo nuniokoti, ten įsivyravo retai gyventos dykynės.

Po taikos prasidėjus ramesniems laikams, jau teko rūpintis tų nusiaubtų vietovių apgyvendinimu, iš visur kviečiant naujakurius – anuomet svarbius duoklių ir mokesčių mokėtojus. Taip į senųjų baltų žemes plūdo vis gausėni atvykėlių iš žemaitiškų ir lietuviškų plotų srautai. Didelis kraštas ties Nemuno žemupiu ir Priegliaus baseinu tapo Mažąja Lietuva – lietuviškai kalbėjusių valstiečių žeme.

Daugiau žinių apie gyvenimą prie Nemuno žemupio liko XVI a. dokumentuose. Beje, tada tankiau gyventa greta Tilžės ir Nemuno pakrantėse. Pavyzdžiui,

greta to būsimo didmiesčio klostėsi nemažas Morickiemio dvaras, kuriame laikyti 34 arkliai, 37 jaučiai, 41 karvė, 68 kiaulės, 88 avys, 85 ožkos. Atokiau nuo Nemuno kūrėsi kukliau gyvenę valstiečiai.

Antai, XVI a. viduryje Kamonos (*Camon*) kaime gyvenę 4 *činšo* mokėtojai: Stanislovas su savo *bendru* Mačkumi ir Šepaičiu; Jukna su *bendru* Rimkumi ir Jurgučiu; Grigolius su Petraičiu ir broliu Mačkumi; Rukus su Tomašiumi ir Mikučiu.

Eisros (*Zur Eister*) kaime gyvenę 7 pusiau činšininkai: seniūnas Petrikas su sūnumis; Mantvilaitis su Pauliumi ir trimis jo broliais; Petrus su jo *bendru*; Lukošius; Gedvilaitis; Vaitkus su Petriku, Petrus su savo *bendru*; Dinkaitis su Joneliu ir jo bendru, Jokūbu – trečiuoju tame ūkyje; Milkintaitis su Joniku.

Prie Eisros upelio dar buvęs kitas kaimelis (*Hinter der Eister*), kuriame glaudėsi du činšininkai; Pilkė su Norvilu ir broliu, Domeika; Natkus – svarbiausias ūkininkas su *bendru* Vaitkumi ir sūnumi Jagminu. Gali būti, kad to Natkaus sodyba vėliau tapo žinomųjų Natkiškių pirmtake.

Svetimtaučių asmenvardžių anuomet neaptikta, tad galima teigti, kad ištuštėjusius Mažosios Lietuvos pasienio plotus tuomet apgyveno vien atsikėlėliai iš gretimos Žemaitijos ir kitų lietuviškų žemių, ten sukūrę baltiškus kaimus.

Deja, iki šiol kartojama, kad lietuvių valstiečiai savo pavardes gavo tik XVII a. Tuos klaidingus teiginius paneigia XVI a. dokumentai, užfiksavę šimtus ir tūkstančius mums įprastų lietuviškų pavardžių (Rimkus, Juška, Petkus, Butkus, Budrus ir t. t.). Ne vienas toks kaimietis į Mažąją Lietuvą atsikėlė dar XV a., matyt, atsinešdamas ir Žemaitijoje ar kitose baltų žemėse gautą lietuvišką pavardę. Tai turėtų keisti mūsų požiūrį į tuos ankstyvuosius amžius ir lietuvių tautos susiklostymą.

Įdomu, kad atvykėliai tada kūrėsi grupėmis po kelis – matyt, taip buvo lengviau įsisavinti ilgai apleistus plotus, statyti trobesius ir plėsti plėšinius kirtimuose ir krūmynuose. Vėliau, žmonėms prasigyvenant, gal keltasi į gretimus plotus, statant naujas sodybas, kuriant atskirus kaimus. Taip iš XVI a. viduryje minėtų 3 kaimelių su 13 ūkių vėliau atsirado bent keliolika atskirų gyvenviečių.

Po XVII a. didžiųjų sumaiščių daugiau žinių liko iš vėlesnių laikų. Antai, 1736 m. jau nurodyti Natkiškiai. 1743 m. ten minėtas svetimtautis Hansas Forkelis. 1779 m. ten žemės savo sodyboms įsigijo Liudvikas Jurklys ir Endriks Laukatis. Tad po Didžiojo maro epidemijos (1709–1711) Mažosios Lietuvos pasienyje tebegyveno lietuvininkai, tarp kurių įsiterpdavo ir atvykėliai iš tolimesnių kraštų.

1785 m. tas ruožas priklausė Įsruties žemei, Klaipėdos juridinei apygardai, Būbliškės valsčiui, Piktupėnų parapijai. Tada Natkiškiai vadinti mišriu kaimu (ten gyvenę skirtingo statuso žmonės) su 17 *ugniakurų* (sodybų).

Tuomet jau buvo išsiplėtę ir kiti pasienio kaimai. Antai, 1785 m. Daubaruose buvo 10 *ugniakurų*. Tas kaimas vadintas *Jurg-Candscheit*, primenant ten gyvenusį lietuvininką Jurgį Kančaitį. Minjotuose tada buvo 7 *ugniakurai*, kaimas dar vadintas *Gallus-Wilpien*, minint ten buvusį skalvį Vilpyną ir iš lietuviškų žemių atsikėlusius Miniotus. Peteraičių kaime taip pat buvo 7 *ugniakurai*. Mišriame Endrikaičių kaimelyje tebuvo 2 *ugniakurai*, Skrodliuose – 5, Gėgžduose – 8, Mišpetriuose – 5.

Tai rodo, kad pasieniu anuomet driekėsi nedidelių kaimelių virtinė, kurioje savo dydžiu kiek išsiskyrė Natkiškiai, naudojęsi erdvesniais žemių (kad ir prastesnių šlapynių ir krūmynų) plotais. Greta to kaimo iškilo kelias mažesnes gyvenvietes jungę Ropkajai, kuriuose iš viso priskaičiuoti net 28 *ugniakurai* (ten galėjo glaudėti 150–200 žmonių). Ir toliau ten neatsirado vokiškų ar kitokių svetimų vietovardžių – ruože tebevyravo lietuvininkai.

Tebemėgstama supaprastinti painią krašto istoriją, dramatiškai teigiant, kad Didžiojo maro metu visi senieji lietuvininkai esą išmirę, o jų vietą užėmę vadinamosios didžiosios vokiškosios kolonizacijos metu atgabenti svetimtaučiai. Iš tiesų, daug naujų atvykėlių stengėsi įsikurti miestuose ar dvarų sodybose, kurti savo atskirus naujakurių kaimus, o daugybė senųjų kaimų Mažojoje Lietuvoje tebeliko lietuviški. Dažniau į sukultūrintą kraštą svetimtaučiai skverbėsi pamažėl, atvykdami kaip tarnautojai, amatininkai, atitarnavę kariškiai ir pan.

Apie XVIII–XIX a. gyvenimą pasienio kaimuose liko visokių žinių. Antai, 1745 m. minėta Miulerio (*Müller*) *karčema* Minjotuose. 1829 m. Daubaruose pastatytas vėjo malūnas. Endrikaičiuose 1745 m. minėtas Jokūbas Pelikis. 1784 m. Peteraičių kaimo bendruomenė įsigijo 11 alėckinių margų ir 130 kvadratinų rykščių pievų prie Kamonos upelio. 1785 m. tame kaime Peteraitis su Juška formino savo žemės valdas. 1837 m. tas kaimas turėjo 23 margus laisvojo paveldėjimo žemės, už kurią reikėjo mokėti 15 talerių žemės mokesčio; už 1 216 valstietiškių margų reikėjo sumokėti 142 talerius; 9 *kampininkai* už savo sklypelius mokėjo vieną talerį ir 10 grašių. Pabrėžta, kad Peteraičių kaimo valstiečiai nuo seno buvę laisvieji (atleisti nuo baudžiovos prievolių). 1799 m. karališkųjų valstiečių kaimas Skrodliai už laisvųjų paveldėtojų ir atleistųjų nuo baudžiovos žemę (404 margus) mokėjo 33 talerius žemės mokesčio, *kampininkai* už savo 17 margų mokėjo tik 2 talerius, už 15 laisvai paveldimų margų mokėta 4 taleriai *činšo* ir t. t. 1785 m. Mišpetrių kaime Švendelis pasistatęs kalvę, ten dar gyveno *kampininkai* (neturtėliai) Ditkūnas, Naujoks ir kt., glaudėsi invalidas Proickovas.

1807 m. Prūsijos karalystėje buvo panaikinta baudžiava, tačiau daliai nuošalių pasienio kaimų tai nebuvo svarbu – daug tenykščių gyventojų jau

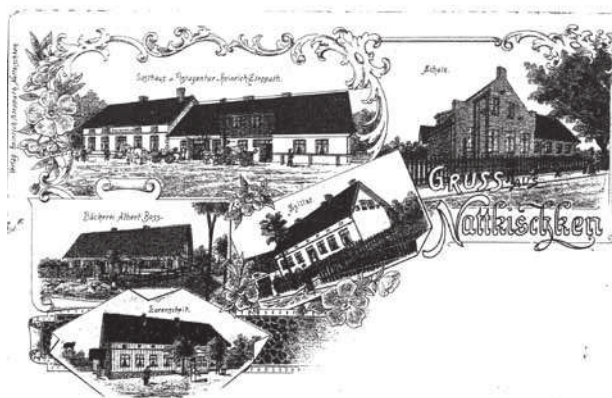
naudojosi įvairiomis privilegijomis, nemažai jau buvo atleista nuo baudžiavinių prievolių (vietoje to mokėtas atitinkamas mokestis). Ten nebuvo didesnių dvarų, kuriems būtų reikėję baudžiauninkų; dažniau kaimiečiai buvę *karališkieji* – priklausę pačiam Prūsijos valdovui. Ir toliau minėta daug lietuviškų ar baltiškų asmenvardžių.

Pažymėtina, kad kaimuose gausėjo *kampininkų*, teturėjusių mažus žemės sklypus ir trobelę. Jei XV–XVI a. nauji atvykėliai užsiimdavo nemažus žemės plotus karų ištuštintose vietovėse, tai vėliau pasienio gyventojų vis gausėjo, laisvų sklypų galop nebeliko. Naujiems atvykėliams ar gausių šeimų palikuonims (tėvų ūkį ten galėdavo paveldėti tik vienas iš įpėdinių) tekdavo ieškoti įvairių išgyvenimo šaltinių, kažkur prisiglausti. Tapę *kampininkais* talkindavo aplinkiniams ūkininkams, prasimanydavo kitokių darbų.

Vėliau juokauta, kad pasienio gyventojus darbais ir uždarbiu aprūpino carinė Rusija, 1795 m. okupavusi Didžiosios Lietuvos plotus ir besistengusi uždaryti savo valdų sienas, kurti savąją „geležinę uždangą“. Tada baigėsi ankstesnis gan laisvas vaikščiojimas per simbolinę valstybės sieną. Radosi savų specialistų, žinojusių, kur galima prasmukti pro Rusijos pasieniečių sargybas, kam iš tų prievaizdų galima sumokėti už netrikdomą sienos pažeidimą. Taip plėtėsi nemenkas kontrabandininkų sluoksnius, iš Rytprūsijų į Žemaitiją ir kitas lietuviškas žemes gabendavusių geidžiamas prekes (nuo moteriškų papuošalų iki svaigalų), iš ten parnešdavusių pelningų dalykų. Ne vienas iš tų žmonių vėliau padėjo lietuvybei, lietuviškosios spaudos draudimo laikais talkindami lietuviškų leidinių gabenimui iš Mažosios Lietuvos į Rusijos okupuotus plotus. Svarbus verslas buvo nelegalus žmonių pervedimas per valstybės sieną – laimės Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitur bandę ieškoti lietuvių jaunuoliai mokėdavo pinigų vedliams, nesitikėdami malonių iš rusiškosios valdžios. Taip klostėsi ištisos nelegalios emigrantų trasos, kuriomis kartais pasinaudodavo ir žymesni žmonės (kaip kad būsimas garsus kompozitorius R. Vagneris ir kt.).

1817 m. Ropkojuose (kartu su Jodžiauniais, Dotiškais, Gimdžiais) buvo 39 *ugniakurai* (sodybos) su 112 gyventojų, Natkiškiuose – 34 su 138, Daubaruose – 14 su 98, Peteraičiuose – 12 su 61, Endrikaičiuose – 4 su 32, Giegžduose – 9 su 51, Mišpetriuose – 12 su 61, Minjotuose – 8 su 42, Skrodliuose – 8 su 53.

XIX amžius atnešė daug permainų į nuošalų pasienį. Katalikų Bažnyčia susirūpino ten gyvenusiais gana gausiais tikinčiaisiais (dažniau vėlesniais atbėgėliais iš Didžiosios Lietuvos). Po įvairių peripetijų Ropkojuose (pasienio kaime) buvo įsteigta nauja katalikų parapija, aptarnavusi apylinkių žmones. Ten būta daugybės visokių nutikimų (nuo medinio šventovės pastato pervežimo iš Žemaitijos iki vėlesnio

Dar vienas H. Stepaičio leidyklos atvirukas „Linkėjimai iš Natkiškių“. Jame nupiešta H. Stepaičio užėiga ir pašto agentūra, raudonplytė mokykla, A. Boso kepykla, mūrinis Žilaičio namas, Lorenčaičio sodyba. ILLUSTR. IŠ DR. MARTYNO PURVINO ASMENINIO ARCHYVO

knygnešystės centro sukūrimo, kunigo A. Brundzos persekiojimų ir t. t.).

1871 m. įkurtoji Vokietijos imperija susirūpino tinkamu savų pasienių sutvarkymu – ten tiesti nauji keliai (turėję pasitarnauti ir galimų karų atveju). Svarbiu žygiu tapo naujo tiesaus vieškelio iš Pagėgių (Tilžės) nutiesimas per Natkiškius į pasienio perėjimo punktą ties Sartininkais. Taip ilgai nuošalia buvusi vietovė buvo patogiai sujungta su apskrities centru Tilže, geležinkelio mazgu Pagėgiuose ir kt. Tai paskatino sparčią Natkiškių raidą – ten buvo įsteigtas valsčiaus centras ir kitos valdiškos įstaigos, XIX a. pabaigoje įkurta nauja evangelikų liuteronų parapija.

Įdomi tame nuošaliame kaime vykusį „revoliuciją“ – senoji gyvenvietė buvo perplanuota, ten aplink nedidelę turgaus aikštę pastatyti 1 ar 2 aukštų dailūs mūriniai pastatai. Natkiškių centras sparčiai tapo gana miestiškas, ten galop susilaukta ir elektrinio gatvių apšvietimo.

Tiems spartiems pokyčiams padėjo sėkminga Prūsijos ir Vokietijos ūkinė raida, augusios krašto gyventojų pajamos, geros sąlygos verslams ir kt. Deja, carinės Rusijos okupuotoje Lietuvoje retas kuris miestelis ar bažnytkaimis pajėgdavo sparčiau plėtotis ir turtingiau gyventi. Taip vis didėjo akivaizdūs skirtumai tarp tvarkingų Mažosios Lietuvos gyvenviečių su mūriniais pastatais bei įvairiais miestiško atributais ir tarp gan vargingų vietovių Rusijos valdose.

Pavyzdžiui, XX a. pradžioje Natkiškiuose lietuvininkas H. Stepaitis turėjo užėigą, laikė pašto agentūrą. Jis buvo įkūręs net ir nuosavą leidyklą, kurioje rengti puošnūs atvirukai su Natkiškių vaizdeliais. Nemažą mūrinį namą ten turėjęs Žilaitis, naujovišku dideliu mediniu namu puikavosi Lorenčaitis.

Nuo XIX a. vidurio Natkiškiuose veikusiai mokykla buvo pastatyta didelis mūrinis pastatas. XX a. pradžioje buvo pastatyta išvaizdi raudonplytė evangelikų liuteronų bažnyčia su klebonija, dideli bendruomenės namai ir kt.

XIX a. Vakarų Europoje sparčiai besiplėtojusi pramoninės revoliucija paveikė ir gyvenimą Mažosios Lietuvos pasienio kaimuose. Vis naujoms pramonės įmonėms reikėjo kaskart daugiau dirbančiųjų, šiuos tekdavo vilioti nemažais atlyginimais. Vis daugiau kaimiečių susiviliodavo galimybe dirbuotis mieste, nebepriklausant nuo nederliaus ar kitų bėdų. Į Vakarų pramonės centrus išvykdavę kaimiečiai savo ūkius parduodavo kitiems, tad nemažai pasilikusiųjų krašte išplėsdavo savo valdas. Pasitraukus daliai vargetų, kaimuose gausėjo pasiturinčių ūkininkų. Šie išgalėjo statyti naujus mūrinius trobesius, įsigyti žemės ūkio technikos ir kitokių pramonės gaminių.

Ir tais laikais Mažosios Lietuvos pasienis tebebuvo lietuviškas. Antai, XX a. pradžioje Endrikaičių kaime buvo surašyti ūkininkai lietuvininkai Kristupas Ašmutaitis, G. Bliūdžius, Jons Brazauckis, G. Gelžaitis, A. Genulis, Ana Kalvaitienė, K. Lemdys, K. Naujoks, B. Paklaps, M. Petarus, D. Petroška, Jurgis Plota, M. Skvirba, Endrus Steputis, M. Subatis, V. Trežaitis, Valdžius, Jons Voitkus. Dar nurodyti senoliai Ana Kilaitienė, Jons Milkeraitis, M. Rastutis, M. Semelys. Kaime tada užrašyta 13 asmenų (tarp jų mokytojas ir tarnautojas) su vokiškais pavardėmis – mažesnė gyventojų dalis.

Minjotuose tuomet gyveno lietuvininkai ūkininkai M. Aušra, Endrys Bičius, M. Briedys, A. ir V. Enulaičiai, Endrius Jakštas, Jurgis Kėkštaitis, A. Linkys, F. Loraitis, A. Raudžius, R. Strupkus, K. Tenikaitis, Jurgis Viluns. Dar užrašytos senolės Erdmutė Aušrienė, Grita Briedienė, rentos gavėja Šulė Pėteraitienė, mokytojas D. Petrauskis, beturtė mergina Ana Sturytė, beturtis Jurgis Briedys. Surašyti 9 asmenys su vokiškais asmenvardžiais (tarp jų 2 muitininkai, pensijos / rentos gavėja, kampininkas, žandaras, vežikas, užėigos laikytojas, senolis, kampininkė). Tad ir tame kaime su muitinės ir žandarmerijos postais, mokykla ir kt. tebevyravo senųjų lietuvininkų palikuonys.

Daugiau svetimtaučių (tarnautojų, verslininkų, prekybininkų ir kt.) tada telkėsi Natkiškiuose – vietiniame augančiame centre, kuriame buvo pastatyta išvaizdi raudonplytė evangelikų liuteronų bažnyčia su klebonija ir kt.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Natkiškiuose gyveno 461 žmogus. Ten veikė pašto, telegrafo ir telefono skyriai, taupomoji kasa, sūrinė, malūnas su lentpjūve. Buvo trys užėigos su krautuvėmis. Darbavosi kepėjas J. Kuraitis, kalvis Barkšaitis, siuvėjas Skambraks, batusiuvis, stalius, laikrodininkas ir kt. Minėti 4 pirkliai, gailastingoji sesuo, 4 vežikai, žandaras, amatų mokiniai, 7 tarnaitės ir kt. Natkiškių bendruomenė iš savo lėšų išlaikė du neturtėlius, kad tiems netektų elgetauti.

Pažymėtina, kad Natkiškių apylinkes XX a. I pusėje aptarnavo net septyni laiškanėšiai. Raštingame krašte daug kas rašydavo laiškus išvykusiems artimiesiems, gaudavo užsakytus leidinius ir kitokias siuntas.

Susiklosčiusį gan pastovų ir pasiturintį gyvenimą sukrėtė Pirmasis pasaulinis karas. Įsiveržę Rusijos kariškiai grobstė gyventojų turtą, nemažai gyventojų (tarp jų ir kunigą Šiuišelį) ištrėmė į Rusijos gilumą, iš kur ne visi sugrįžo.

Žlugus Vokietijos imperijai ir pasibaigus karui, labai nualinusiame daugelį kraštų, prasidėjo nežinios ir sumaišties laikai. Nebeliko ankstesnės tvarkos ir patikimo ūkio, įprastinės prekybos ir daug ko kito. Pokariu įsisiūbavus hiperinfliacijai, galop žlugo Vokietijos markė, pražuvo gyventojų kauptos santaupos, žlugo daugelio ateities planai. 1919 m. Versalio taikos sutartimi karo nugalėtojai nutarė 1920 m. pradžioje nuo Vokietijos Rytprūsį atskirti Klaipėdos kraštą – ruožą šiauriau Nemuno upės.

Tais neaiškiais laikais daug ką patraukė visokia šešėlinė veikla, ypač suklestėjusi kontrabanda. Sakyta, kad tokiems dalykams anuomet buvęs „aukso amžius“. Besikūrusi Lietuvos Respublika ir karo nukamuota Vokietija nepajėgė rimčiau saugoti savo sienų. Pakako korupcijos – kai kurie pareigūnai „nepastebėdavo“ į Klaipėdos uostą ar kitur atgabentų prekių, kurios įvairiausiais keliais galop patekdavo į Didžiąją Lietuvą ar Rytprūsį. Pavyzdžiui, du maišai kavos pupelių anuomet nukeliavo iki Smalininkų, iš ten per Nemuną plukdyti į Vokietijos valdas, kur kontrabandininkus galop sučiupo budrūs pareigūnai, nubaudę ir papirktus sienos sargybinius. Nustekentuose Rytprūsį miestuose stigo maisto produktų, tad gal šimtai moteriškaičių iš Klaipėdos krašto paslapčiomis prastais luoteliais į Tilžę plukdydavo krepšelius kiaušinių ar sumušto sviesto ryšelius. Per apibūdinamo ruožo kaimus į Žemaitiją taip pat buvo gabenami visokie dalykai, iš ten parsivaryta arklių ir kitko, ką pelningai parduodavo Rytprūsioose. Tais laikais badaujančiuose Vokietijos miestuose už maistą būdavo išsimainoma visokių moteriškų puošmenų ar miestiskų apyvokos rakandų, kurie galop nukeliavdavo į atokius kaimus. Taip vakarietiški dirbiniai ir visokios naujovės plito visame krašte.

1923 m. užgriuvo vokiškoji hiperinfliacija, priverčiusi markes skaičiuoti milijonais ir milijardais, niekais pavertusi „juodai dienai“ kaimiečių dar laikytas santaupas. Nebuvo patraukli ir okupacinė prancūzų valdžia, nors ir menkai tesikišusi į krašto gyvenimą, nebandžiusi ten įvesti savosios tvarkos. Seniesiems Vokietijos kaizerio ir ankstesnės tvarkos gerbėjams buvo skaudu, kad Prūsija pralaimėjo praeityje (1870–1871) jau nugalėtiems prancūzams. Anuomet kai kas gal ir nepastebėjo, kad 1923 m. Klaipėdos kraštą prisijungė Lietuvos Respublika, dar kiti tikėjosi pastovesnių pinigų vietoje žlugusios vokiškos markės ir t. t. Labiau nusivylė kontrabandininkai ir ilgaamžės valstybės sienos paslapčių žinovai. Tokia veikla dešimtmečiams persikėlė prie Nemuno, būvę pasienio prievaizdai neteko darbo.

Tarpukario atvirukas su Natkiškių vaizdais: bažnyčia, malūnas ir lėntpjūvė su garine jėgaine, prekybiniai pastatai, naujasis omnibusas, per Pagėgius važiuodavo iki Panemunės prekyviečių. Krautuvių reklamos buvo užrašytos lietuvių ir vokiečių kalbomis. ILLUSTR. IŠ GERHARDO LEPOS RINKINIO

Nuo seno skurdžiau gyvenusioje Žemaitijoje vietos valstiečiai savo užaugintus maisto produktus pardavinėdavo nebrangiai, kad nors ką už juos pelnytų. Nuo 1923 m. atsivėrus laisvam judėjimui tarp Klaipėdos krašto ir Lietuvos Respublikos žemių, krašto ūkininkai nesidžiaugė – daug kas panoro pirkti pigesnius žemaitiškus ir pan. produktus, brangiau nebemokėdami vietos ūkininkams (įpratusiems gauti didesnę atlygį ir pelną už savo darbą). Taip kaupėsi ilgalaikė nuoskauda – dažni klaipėdiškiai guosdavosi, kad kaizerio laikais buvę geriau, kad Prūsijos valdžia viską tvarkiusi geriau nei Kauno lietuviai.

Vis tik gyvenimas buvusiam pasienyje tebesitęsė, nors dažnas burbėdavo dėl visokių nuoskaudų. Tebeveikė mokyklos, Natkiškiuose vykdavo turgeliai, į kuriuos atvykdavo ir žvejai iš Nemuno deltos. Parduotuvėse pakakdavo visokių prekių, Natkiškių užėigos namų salėje vakarais vykdavo jaunimo pasilinksminimai. Bažnytkaimyje ir aplinkiniuose kaimuose toliau statyti mūriniai pastatai. Tenyktės užėigos savininkas įsigijo omnibusą (autobusą), kuris vietos žmones vežiojo į Pagėgius, Panemunės didžiąją prekyvietę ir kt.

Tarpukariu veikė ūkininkų ir kitos bendrijos. Natkiškių bažnytkaimyje tebebuvo valsčiaus centras ir pašto skyrius. Malūnas su garine jėgaine kasdien maldavo grūdus, įsirengtas ir elektros generatorius, padėjęs apšviesti gyvenvietės centrą. Didžiuosiuose parapijos namuose dar veikė taupomoji kasa ir kt. Svarbi įstaiga buvo lėntpjūvė su 3 gateriais. Veikė kepykla, skerdykla, drogerija (smulkių prekių krautuvi), viešbutis, staliaus ir šaltkalvio dirbtuvės, šokių salė, elektros prekių, radijo aparatų ir dviračių krautuvi (ten pardavinėtos ir baterijos gyventojų turėtiems radijo aparatams), audinių, trikotažo ir kt. parduotuvės. Penktadieniais vykdavo turgūs. Dviklasę mokyklą lankė 70 mokinių, ten darbavosi du mokytojai.

Tebeveikė gan veiksminga vietinė savivalda. Antai, 1933 m. Natkiškių bendruomenės vadovu buvo išrinktas ūkininkas F. Svaras, tarėjais – vietos ūkininkai M. Liubertas ir F. Kančaitis, kuriems talkino išdininkas F. Lepertas.

Po užsitęsusių politinių įtampų 1939 m. pavasarį nacistinė Vokietija (atkūrinėjusi ankstesnės imperijos valdas) aneksavo Klaipėdos kraštą ir įvedė ten savo tvarką. Pagal to režimo nuostatas buvo sukurtos nacionalsocialistų partijos kuopelės, turėjusios prižiūrėti vietos gyvenimą. Pertvarkytos kaimų bendruomenės. Likviduotas pats Klaipėdos kraštas ir vos pora dešimtmečių gyvavusi Pagėgių apskritis. Nuo 1939 m. spalio 1 d. apylinkės buvo priskirtos Tilžės–Ragainės apskrįčiai.

Burbėjusieji dėl lietuviškos netvarkos ir geidusieji Vokietijos sugrįžimo netrukus pradėti mobilizuoti į nacinę kariuomenę – jau 1939 m. rugsėjo 1 d. Sovietų Sąjungos remiamas nacių režimas pradėjo Antrąjį pasaulinį karą. Ne vienas apylinkių gyventojas jame pražuvo, daug kas neteko sveikatos. Karo reikalams reikėjo atiduoti vis daugiau išteklių. Vėl atgaivinta senoji valstybės siena – nuo 1941 m. ji skyrė „Senąjį Reichą“ (iki Pirmojo pasaulinio karo buvusius Vokietijos imperijos plotus) nuo užkariantų žemių Rytuose. Taip vengta nepageidautinos migracijos, neiškių atvykėlių skverbimosi į „tikrąją Vokietiją“.

Karo eigai apsvėrtus antraip, nacistiniai vadovai liepė evakuoti buvusio Klaipėdos krašto gyventojus. Antai, iš Natkiškių visi gyventojai bendra pabėgėlių kolona turėjo išvykti 1944 m. spalio 7 d. Į arklinius vežimus tilpo nedaug kas, daugumą užgyvento turto teko palikti, kaip ir gimtąsias sodybas, kruopščiai prižiūrėtus trobesius, įdirbtus laukus ir kt. Gal tomis dienomis sprogdintas Natkiškių bažnyčios bokštas, kad jis netaptų patogia stebykla atplūstančiai sovietų kariuomenei.

Įžengę sovietiniai daliniai ir jų talkininkai keliems mėnesiams įstrigo dešiniajame Nemuno–Rusnės krante, kol 1945 m. pradžioje prasidėjo žieminis Rytprūsių puolimas. Tai buvo patogus metas aptiktam

turtui grobti, ištuštėjusioms sodyboms plėsti. Gandai apie paliktas gėrybes viliojo šimtus, gal ir tūkstančius grobikų, išveždavusių aptiktus baldus, visokius rakandus, išlupdavusių tvirtesnes duris ir langų rėmus.

Pasakota, kad į ištuštėjusį kraštą kėlėsi kai kurie turtingesni Žemaitijos ūkininkai, prisiminę 1941 m. trėmimus. Tikėtasi tose vietose pasislėpti, čia kurtis iš naujo. Pradėjusius šeiminkauti apleistose sodybose netruko užgriūti sovietų paskirti valdžios atstovai su ginkluotais milicininkais ir kitokiais. Geresni dalykai ir tinkamesnės sodybos iš pirmųjų ateivių atiminėti, ten įkurdinti savieji žmonės. Taip krašto senbuvų palikimas eidavo iš rankų į rankas. Kaitalioji ir vietiniai vadovai, nesugebėdavę vykdyti okupacinės valdžios nurodymų.

Senųjų laikų palikimas pokariu tirpte tirpo. Ne viena tvarkinga sodyba sudegdavo (neretai gaisrai kildavo varant naminę degtinę), kitur medinius pastatus nuardydavo, griaudavo ir mūrinius pastatus. Taip buvo nuardyta Natkiškių bažnyčia ir didieji parapijos namai – tvirtų plytų reikėjo naujoms sovietinėms statyboms. Užgriuvus sovietinei kolektyvizacijai, reikėjo statyti ar plėsti tvartus ir kitus ūkinius statinius naujam ūkininkavimui. Ne vienas tuometinis vadovas liepdavo į naujųjų gyvulių fermų pamatus

krauti antkapinius paminklus iš „fašistinių“ kapinių. Naujam sovietiniam gyvenimui nebetiko ir kiti nepageidautinos praeities ženklai.

Tais naikinimo laikais stebėtinai gerai išliko vaizdingas Natkiškių bažnytkaimio centras – mūriniai buvusių užėigų, krautuvių ir kt. pastatai greta ankstesnės turgaus aikštės. Deja, sovietmečiu nepasistengta užfiksuoti būdingo Mažosios Lietuvos bažnytkaimio ir jo įdomių pastatų (uoliau griautų po 1990 m.). Taip nyko pasmerktą lietuvininkų krašto paveldas, vis mažiau kas ten primena šimtmečiais tose apylinkėse gyvenusius žmones ir jų savitą gyvenimą.

Literatūra

Augustienė A. F., *Rojus, iš kurio mūsų niekas neišvys...*, Klaipėda, 2003.

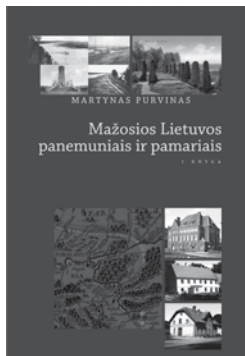
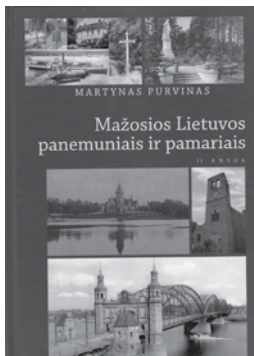
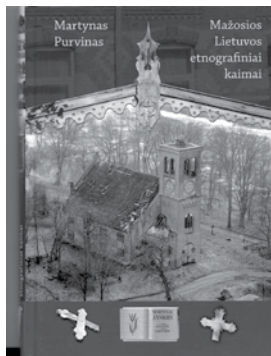
Kopp J., *Geschichte des Landkreises Tilsit*, Tilsit, 1918.

Pėteraitis V., *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*, Vilnius, 1997.

Purvinienė M., Purvinas M., „Natkiškiai. Mažosios Lietuvos paveldas. 1“, in: *Statyba ir architektūra*, 1997, Nr. 9, p. 46–47.

Urban H., „Nattkischken-Kirchspiel und Marktflecken im Kreis Tilsit-Ragnit“, in: *Memeler Dampfboot*, 1990, Nr. 12, S. 184.

Dr. Martynas PURVINAS

Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai

(Trakai: Voruta, 2011),

Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais. I knyga

(Trakai: Voruta, 2015),

Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais. II knyga

(Trakai: Voruta, 2017).

„Martynas Purvinas, docentas, humanitarinių mokslų daktaras (architektūra ir menotyra), yra vienas iš ryškiausių Lietuvos kultūros paveldo tyrėjų, daugiau nei keturiasdešimt metų paskyręs Lietuvos senųjų kaimų, liaudies architektūros, kraštovaizdžio ir urbanistikos tyrimams.

Nuo 1980 m. iki šiol M. Purvinas tiria Mažosios Lietuvos, kaip nedalomo etninio regiono, apimančio ne tik Klaipėdos kraštą, bet ir kitas Karaliaučiaus krašto baltiškąsias žemes, šiuo metu esančias už Lietuvos ribų, kultūros paveldo likimą. Neatsitiktinai šis kraštas, XVI a. tapęs svarbiu lietuviškosios raštijos bei kultūros židiniu ir išlikęs juo iki XX a. pradžios, nusipelnė išskirtinio mokslininko dėmesio“.

Irena ANDRUKAITIENĖ,
Kovo 11-osios akto signatarė

Knygas galima įsigyti internetu –
<https://www.patogupirkti.lt/>, <https://www.knygos.lt/>.

knygos.lt

